

PRATARMĖ

Zigmo Gėlės premija už geriausią poezijos debiutą skiriama nuo 1977 metų. 40 – tiek poetų ir poečių ja pasidžiaugė.

Visiems visad smalsu pasidomėti, ar vertinimo komisija pasirinko vertus, ar pataikė.

Tikrinti galima visaip, visokius faktus minėti, tarkim, skaičiuoti vėliau išėjusias knygas, cituoti kritikų atsiliepimus, piršti savo vertinimus ir t. t.

Apsiribokime viena reikšminga žinia, liudijančia „pataikymo procentą“. Iš keturiasdešimties *gėlininkų* penki jau yra pelnę Nacionalinę kultūros ir meno premiją – aukščiausią meno žmonių apdovanojimą Lietuvoje.

Kai šią žinią pasakai, tai reikia štai kaip pratęsti: Zigmo Gėlės premijos prestižas – oho!

Suprantu, kad skaitytojams premijų skyrimo virtuvė nerūpi. Išgirsta apie tai tik tada, kai kyla koks triukšmas. Bet šio straipsnio autoriui buvo lemta suktis visokių premijų dalinimo verpetuose. Ir teko liūdėti, kai laimėdavo ne menas, o konjunktūra. Būdavo taip ne tik anais laikais, bet ir šiais. Taip, gyvenimo upėje nugalė kūryba, o ne premijos, kalbant apie jas žodžiai „loterija“ ir „Fortūna“ tariami ne šiaip sau. Tačiau visam kūrybos laukui vis dėlto labai svarbi vertybinė sveikata. Kai pelno nusipelnusieji.

Dabar pamėginkime realistiškai įsivaizduoti Zigmo Gėlės premijos skyrimą kaip ilgametį veiksmą*, tekantį per priklausomybės ir nepriklausomybės sąlygų lauką. Įsivaizduokime

* Zigmo Gėlės premija įsteigta 1976 m. Šiaulių r. kolūkiui „Už taiką“ (pirmininkas Česlovas Karbauskis) susitarus su Lietuvos rašytojų sąjunga (pirmininkas Alfonsas Maldonis).

kandidatūrų siūlytojus, vertintojų komisijas ir jų narius, juos veikiančias inspiracijas, laikysenas, palaikančius ir peikiančius balsus. Ir dar įsivaizduokime, kad vertintojai *skaito*.

Beveik neįtikėtina, bet taip yra – literatūrinė vertė išsilaikė kaip vyraujantis kriterijus. Politikavimai ir provincialumai jo nenustelbė. Pasitaikė „avansų“, kurie nepasiteisino. Nėra lengva numatyti, ar žmogus atėjo į literatūrą ilgam. Juoba atspėti, ką jam padarys gyvenimas.

Antra žinia, kuriai tinka žodžiai „beveik neįtikėtina“, būtų ši. Premiją sumanė, įsteigė ir pinigų davė Šiaulių rajono kolūkis, kurio žemėse buvo Naisiai, poeto Zigmo Gėlės-Gaidamavičiaus (1894–1912) gimtinė. Permainų laiku, 1992 metais, premijos rūpesčius prisiėmė rajono savivaldybė. Bet šiame veiksmė lig šiol dalyvauja buvęs to kolūkio pirmininkas Česlovas Karbauskis, dabar žinomas verslininkas. Toks, trumpiausia kalba sakant, yra veiksmo tęstinumo vaizdas.

Trečią kartą sakyti „neįtikėtina“ skatina Naisiai – žinojimas, kokie jie buvo anksčiau ir kaip atrodo dabar. Nepasakosiu, reikia pamatyti (ne tik filme „Naisių vasara“) tą utopiją*. Bet pasakysiu mintį, kuri ateina pati: prie šių nuostabių permainų bus prisidėjusi literatūra, kuri tapo naisiečių gyvenimo sudėtine dalimi nuo jau minėto laiko. Jie inspiravo, rašytojai pajuto tikro ryšio troškimą, ratas pradėjo sukstis. Sukasi ligi šiol, įtraukdamas vis daugiau reiškinių. Ir jaunesnysis Karbauskis, Ramūnas, seniai yra įsisukęs. Literatūroje kartais taip plėtojasi kompozicinė metafora, prasidedanti nuo kvapo, garso, žvilgsnio, išsprūdusio žodžio. Naisių erdvėje tai galėtų būti gėlė arba Gėlė.

* Yra knyga, nuodugniai, plačiai pasakojanti apie Naisių praeitį ir dabartį (festivalis, teatras, žirgynas, skulptūrų parkas, kultūros centras ir kt.), apie Zigmo Gėlės-Gaidamavičiaus gyvenimą ir kūrybą, jo namą-muziejų, apie Naisių literatūrines tradicijas, aptariamą premijos laureatus ir kitką. Ją parašė rašytojas Vytautas Kirkutis, pavadinimo „Zigmo Gėlės namai“. Didelio formato, gausiai iliustruotą (spalvotos nuotraukos) 190 puslapių knygą 2013 m. 1000 egz. tiražu išleido Klaipėdos S. Jokužio leidykla-spaustuvė.

* * *

Ši knyga, pasirodanti kartu su žinia apie keturiasdešimtąjį/ą premijos laimėtoją, turi ritualinių reikšmių. Jos nė neturėtume, jeigu leidėjai nebūtų išgirdę Č. Karbauskio pasiūlymo ir pažado remti.

Bet knygos rengėjai pasuko ne ritualinio leidinio pusėn. Nepuošė jo gražių vaizdų ir fotografijų dideliais pluoštais. Ap-sisprendė taip: tebus tai poezijos knyga. Pratarmės autorius negali sakyti, kad dėl šio sprendimo niekuo dėtas. Remtasi su-pratimu, kad pastaraisiais dešimtmečiais antologinių knygų pasirodo nedaug. O žvelgiančių į jaunystėje parašytą poezi-ją – gal iš viso nebūta. Toliau. Kilo mintis sugretinti debiu-tinio rinkinio kūrinius su vėliau parašytais. Šis sumanymas nulėmė originalią knygos sandarą. Kaip tekstai leidiniui buvo telkiami, detaliau paaiškinta Sudarytojos užsklandoje.

Taigi ką gauname? Beveik visų stipriausių poezijos pajėgų, atėjusių nuo 1977 m. iki mūsų laiko, ypatingą atvaizdą: su ke-lio pradžios „fotografija“ ir kūrybos plėtotės piešiniu. Prislo-pusieji balsai taip pat yra žinia, bet atvaizdo esmės ji nekeičia.

Antologinės rinktinės turi ir šalininkų, ir skeptikų. Pastarie-ji pravardžiuoja jas dygiais žodeliais, visų pirma apeliuodami į poeto pasireiškimo fragmentišką būdą ir į kūrybos *lygio* skir-tumus. Fragmentiškumas, taip, neišvengiamas, o kūrybinio pajėgumo įvairovė labiau būdinga teminėms antologijoms (tar-kim, meilės lyrikos), negu šiai – kai poezija perėjusi vertybinį patikrinimą, laimėjusi „konkursą“. Šalininkų stovykla paprastai džiaugiasi galimybe vienoje knygoje išgirsti didelio būrio poetų balsus ir matyti kūrybos raidos pjūvį. Patys poetai irgi kai ką pa-tiria: „kaip aš atrodau greta kitų?“ Aš jau nekalbu apie savaime atsiradusią galimybę pasirodyti skaitytojams, išspausdinti net ir naujausių eilėraščių. Tie skaitytojai, kurie turi neblėstančią ver-tintojo gyslelę, galės išsirinkti savąjį „laureatą iš laureatų“.

Leidinių ir leidinėlių, skirtingais būdais pristatančių Zigmo Gėlės premijos laureatus, yra buvę. Ypač minėtina Adolfo Strak-šio sudaryta knyga „Gėlynas“ (Vilnius: Žuvėdra, 2001. – 143 p.).

Joje 25 laureatai (tiek jų tada buvo) parodyti kitaip: įdėtas kiekvieno pirmosios knygos pirmasis eilėraštis, premijos gavėjų fotografijos (tos dienos) ir visi jie A. Strakšio pakalbinti. Pokalbiai – tikrai vertinga to leidinio dalis. Išspausdinta daug nuotraukų.

Dėl šios knygos pavadinimo.

Kur laureatai paprastai skelbiami? Naisiuose.

Tai pirma.

Antra. Literatūrinėje atmintyje išlikusi poezijos antologija „Vainikai“, pasirodžiusi 1921 m. ir 1936 m. Spausdinta joje ir Z. Gėlės eilėraščių.

Dėl to ir ne tik dėl to – „Naisių vainikas“.

* * *

Turiu knygą, kurios bibliografinis aprašas, saugant autentiškumą, turėtų atrodyti taip: Z. Gėlė, *Gėlynas*, Valstybinė grožinės literatūros leidykla. Tiek žodžių tėra jos antraštinėje dalyje. Pasakutiniame puslapyje žinių daugiau: Зигмас Геле, Цветник, стихи, на литовском языке, paruošė L. Starevičiūtė, dailininkas P. Rauduvė, redaktorius Eug. Matuzevičius, atsak. redaktorius V. Drazdauskas. Toliau nurodyta, kad išleista ir spausdinta Kaune 1948 m., tiražas 6200 egz.

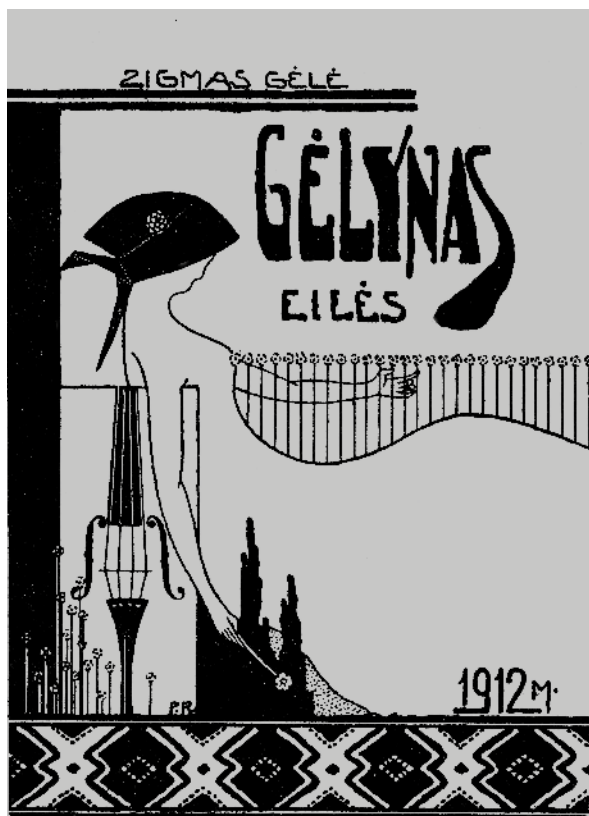
Reikėtų pridėti, kad Starevičiūtė dar pateikė žinių apie rankraščius ir bibliografiją, o Matuzevičius ne tik redagavo, bet ir įvadinį straipsnį parašė.

Šie žmonės *Gėlyną*, poeto galutinai parengtą spaudai 1912 m., pirmą kartą išleido 1948-aisiais*. Esu įsidėmėjęs, nes tais metais esu gimęs.

Rašydamas šį straipsnį, tą knygą dėl smalsumo vėl atsiverčiau ir aiktelėjau. Išvydęs kaip įkliją įterptą *Gėlyno* viršelį, 1912 m. nupieštą dailininko Petro Rimšos. Tebus jo vaizdas pakartotas ir čia.

Ir dabar nėra jokio reikalo rašyti apie tai, kaip keitėsi lietuvių poezijos vaizdynas, jos meninė kalba nuo Zigmo Gėlės laiko iki mūsų dienų.

* Vėlesni leidimai – 1963 ir 1979 m.

Tačiau turime prisiminti mūsų poezijos būvį XX a. pradžioje ir dar vieną žinią – paskutinius savo posmus Zigmantas Gėlė rašė būdamas aštuoniolikmetis. Ir pakartoti, kas apie jo kūrybą paprastai rašoma: išreiškianti jaunuolišką idealų, meilės, nenusakomų tolių ilgesį, liūdesį dėl socialinių ir egzistencinių netobulumų, gebanti kalbėti ne tik jausmingai, bet ir analitiškai. Išrankiojau tai, kas dažniausiai tvirtinama. Verta pacituoti vieną savitesnį apibūdinimą, jis iš nutolusių laikų: „nesiliaujantis bendravimas su visuma“ (Stasys Šilingas, 1913 m., sudomintas Gėlės ir Čiurlionio vaizdinijos gretinimų).

Vardinių premijų Lietuvoje yra daug. Jų laimėtojų kūryba nuo *vardo* keliamų asociacijų gali net labai atsiskirti, tai su-

prantama ir nepeiktina. Šios įvairovės lauke Zigmo Gėlės premijos atvejis atrodo ypatingai dar ir dėl to, kad jos laimėtojai nėra nutolę nuo paties Zigmo Gėlės poezijos vyraujančių apibūdinimų, kurie čia buvo ką tik persakyti. Nemanau, kad tokios sankalbos buvo sąmoningai siekta. Įvyksta savaime. Dėl to, kad Zigmas Gėlė rašė jaunas, o debiutantai irgi jauni. Siekiamybės susiliečia, o meninė kalba kiekvieno kitokia.

Literatūros kritiką, parašiusį knygos pratarbę, skaitytojai paprastai suvokia kaip visų joje spausdinamų kūrinių jei ne mylėtoją, tai šalininką. Gal ne tiek skaitytojai, kiek literatūros aplinkiniai. Kritikas tuo ir skiriasi, kad ši įsivaizdavimą yra suvokęs ir supratingai šyptelėjęs. Esu paties reiškinių – palaikyti jaunus poezijos balsus – šalininkas. Ir net manau, kad ši akcija mūsų literatūriniame gyvenime viena svarbiausių. Bet kiekvieną balsą vertinu kaip kitokį balsą. Ir visgi ramiai sakau: poezija, spausdinama šioje knygoje, verta skaityti ir vertinti.

Savo dienoraštyje Zigmas Gėlė, tada penkiolikmetis, pasakojo, kaip ir kur užrašė pirmąjį posmą.

1907 metų liepos 21 diena, sekmadienis, šeima išvažiavusi į bažnyčią. Likęs vienas. Priešais Gaidamavičių namą kilo pradėta statyti mokykla. Vaikas užlipo „ant pačios aukštosios vietos“ tos statomos mokyklos. Buvo ramu, gražu, niekas netrukdė. Ir tada jam „užėjo galvon užrašyti tos ketverios eilutės“:

*Augo berželis
Ant gražaus kalnelio,
Augo jis vienas
Tarp žalių pievelių...*

Ramybė, vienuma, aukštoji vieta ant mokyklos.
Simboliai, ne kitaip.

Sereikiuose, netoli nuo poeto kapo, Zigmo Gėlės premijos laureatai prisodino savo liepų ir ažuolų.

Jie neužstoja berželio, įrašyto į tą posmą 1907 metais.